

Ahmet Türkan, **Osmanlı Papalık İlişkileri**

(İstanbul: Kitapevi, 2012)

Osmanlı'daki gayrimüslimler ve Papalık üzerine yaptığı araştırmaları ve eserleri ile tanınan yazar, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Dinler Tarihi Bilim Dalında "Trabzon'da Hıristiyanlık ve Sümela Manastırının Hıristiyanlıktaki Yeri" adlı teziyle yüksek lisansını, "İstanbul'da Ermeni Cemaatleri Arasındaki Dini ve İdari İhtilaflar ve Tartışmalar" adlı teziyle de doktorasını tamamlamıştır.

"Osmanlı Papalık İlişkileri" adlı kitap, giriş ve altı ana bölümden oluşmaktadır. Yazarın ifadesiyle, farklı milletler, dini yapıları çerçevesinde serbestçe yaşayarak, dini ve kültürel özelliklerini yitirmeden Osmanlı yönetiminde varlıklarını devam ettirmiştir. Ancak XIX. yüzyılın başlarından itibaren Fransız İhtilali ile gelen milliyetçilik akımı sonucunda yaşanan bölünmeler Osmanlı'yı da etkilemiştir. Papalığın, Katolik Ermenilerin ayrı bir millet vasfı kazanması ile Osmanlı Devletinin iç işlerine karışma sürecindeki ilişkiler eserin konusu olmuştur. Papaların Doğu kiliseleri için Vatikan'da tasarladığı düşünceler, Katolik Ermenilerin iç işlerine müdahale etmek suretiyle Osmanlı Devletinin iç hukuku, asayiş ve emniyetinde yarattığı kargaşa ve bunun sonucunda yaşanan kimi zaman patriklerin istifaları kimi zaman da patrikhane binalarının basılması gibi olaylar ve Osmanlı-Papalık ilişkilerinde diplomatik sürecin işleyişi tarihsel veriler ışığında ele alınmıştır.

Giriş bölümünde, Avrupa'da Protestanlık karşısında güç kaybı yaşayan papaların Katolik misyonerliği için Doğuya yönelmesi ile başlayan süreç ele alınıyor. Sultan Fatih sayesinde İstanbul'da ilk kez bir patrikhaneye kavuşan Ermenilerin, uzun yıllar Osmanlı idaresindeki dini, sosyal ve kültürel yaşamlarındaki istikrarın, Katolik misyonerliğinden etkilenmesi ve bunun sonucunda kendi içinde de bölünerek oluşan yeni cemaat ve tarikatlar tanıtılıyor. Katolikliğe geçiş nedenlerinin izahı, Katolik propaganda örgütünün ve Katolik cemaatlerin tarihçeleri ile tanıtılması esas bölümlere hazırlık amacıyla giriş kısmının konusu olmuştur.

Birinci bölümde yazar, ayrı bir millet sıfatı kazanan Katolik Ermenilerin patrikleşme sürecini ele almıştır. XIX. yüzyıl Osmanlı iç ve dış siyasi gelişmelerinin bu süreci şekillendiren koşulları ve

Fransa'nın etkisi ortaya konmuştur. Cismani ve ruhani iki ayrı patrik ile yönetilen Katolik Ermeni patrikliği, bu ikili sistem yüzünden sorunlar yaşamış ve yaşatmıştır. Tanzimat Fermanının ilanı ve tüm tebaanın eşitliği ilkesi ile girilen yeni dönem Ermenilere kendi önderlerini seçme hakkı vermiş ve Protestan misyonerliği ve Katolik Ermeni cemaatinin kendi içinde parçalanması Papalığın endişelenmesine yol açmıştır. Bunun neticesinde papa, propaganda ekolünden yetişmiş Rahip Andon Hasun'u bir plan dâhilinde patrik yardımcısı olarak yerleştirmiştir. Hasun Efendi ile Rum patrikliği, papa muhalifleri Osmanlı devleti arasındaki diplomatik gerginlik de birinci bölümün konuları arasındadır.

İkinci bölümde yazar, Osmanlının yıkılma ihtimaline karşı Hasun'un Papalıkla yaptığı yazışmaları Osmanlı Hıristiyanları üzerindeki planlarını ortaya koyuyor. Bu plana göre yeni piskoposluk bölgelerinin kurulması, Osmanlının yıkılması durumunda, işgalci devlet tarafından özerk piskoposluk olarak tanınabilecektir. Papalık Hasun'un bu talebini en doğru zamanın gelmesini bekleyerek işleme alıyor ve bu talepten üç yıl kadar sonra Ankara, Trabzon, Artvin, Bursa ve Erzurum piskoposluk bölgelerine Hasun'un gönderdiği adaylar atanıyor. Yine aynı süreçte Hasun da başpiskopos olarak atanıyor. Hasun'un cemaate danışılmadan başpiskoposluk rütbesine çıkarılması, Katolik Ermeniler tarafından tepkiyle karşılanması ve Ermenileri Latinleştirme olarak değerlendirilmesine dikkat çekiliyor. Papa muhaliflerinin Tanzimat gereğince kendi idarecilerini kendileri seçme talebi ile Osmanlı hükümetinin Katolik sorunlarının içine çekilmesi ve Papalığın mektup ile müdahalesi de ikinci bölümde ortaya konuyor.

Bölümün ikinci alt başlığında Katolik Latinler ve Ermeniler arasında kalan Osmanlının yaşadığı problemlere değinilmiş, ayinleri ve hatta mezarları bile ayrı olan Ermenilerle yine Katolik olan Latinlerin önce birleştirilmesi, sonra iki millet arasındaki mezhep geçişleri sorunu ele alınmıştır.

Islahat Fermanıyla cemaat yönetimlerinin yeniden yapılandırılmak istenmesi ve bu amaçla Ermeni, Rum ve Yahudi cemaatlerine yeni nizamname yapmaları emredilmesi sonucu başlayan sivilleşme hareketi ve yaşanan zıtlaşmalar dönemin gazete ve arşiv kayıtları ile ele alınması esere değer kazandırıyor.

Yazar Hariciye Nazırı Fuat Paşanın Vatikan'a önerilerini özetle

maddeleyerek Osmanlının, Katolik tebaasını uzlaştırma ve toparlama gayretlerine karşın Papalığın direncine dikkat çekmiş, Katoliklerin Osmanlıdaki hamisi rolündeki Fransa'yı dahi şaşırtan Papalığın Galatasaray Lisesine getirdiği yasak ile bu gelişmeleri detaylandırmıştır. Hasun'un cismani ve ruhani yetkilerini şahsında birleştirerek ulaştığı güçlü konumun ve etkilerinin hem Ermeni cemaati hem Osmanlı açısından önemine sade bir biçimde dikkat çekmiştir.

Eserin üçüncü bölümü "Reversurus İsimli Papalık Genelgesi ve Osmanlı'da Oluşturduğu Kaotik Ortam" başlığını taşımaktadır. Bölümün tamamında Papalık ve Hasun'un, Kilikya ile İstanbul'un tek patrik haline getirilmesi ile Doğu Katoliklerine tek elden hükmetme planı ve bu planın muhalifler ile Osmanlı'daki yankıları ele alınıyor. Papanın Reversurus genelgesini kabul ettirmek ve Hasun'un patrikliği sağlama almak için Osmanlı Hükümeti ile görüşmek üzere gönderilen İstanbul vekili Poleyim ve Madrid elçisi Franki'nin diplomatik ikna çabalarına değinilirken aynı zamanda I. Vatikan Konsili'nin Avrupa'da yankılanan sonuçlarına dikkat çekiliyor. Franki'nin taktim ettiği layihanın içeriği maddeler halinde ve muhaliflerin itiraz ettiği hususlar da beraberinde kaydedilerek okuyucuya sunulmuştur.

Osmanlı hükümetinin girişimleri ile kaos sonlandırılmaya çalışılırken, Dördüncü bölümde yazar, Hasunistler ile muhaliflerin seçtiği Patrik Küpeliyan taraftarları arasındaki iktidar mücadelesinde dış güçlerin rolünü vurguluyor. Katoliklerin Osmanlı devletindeki hamiliği rolünü üstlenen Fransa'nın Katolikleri bölerek Osmanlı'nın iç işlerine karışmak istemesi ve Fransa'nın savaş içinde olduğu Almanya'nın Osmanlı'ya destek vermesi gibi politik hamleleri açıklıkla ortaya koymuştur. Ayrıca yazar, Hasun'un Roma'ya gönderilmesinin İtalyan basınına yansımalarını da aktararak, Hasun'un Vatikan için ne ifade ettiğine değiniyor.

Eserin beşinci bölüm başlığı "Katolik Kurumların Paylaşımında Osmanlı'nın Orta Yol Arayışları ve Papalığın İtirazları"dır. Samatya kilisesindeki yetki problemi ile başlayıp Beyoğlu, Galata ve Ortaköy kiliselerinin Hasunistlerden alınıp hükümet tarafından muhaliflere verilmesi ve hastanelerde mezarlık işlemlerindeki aksaklıklar üzerine yoğunlaşmıştır. Taşradaki guruplar arası tartışmaların sonucu Katolik mülklerinin nasıl paylaşılacağı konusunda karara varmak için Babıali'deki Beylikçi dairesinde kurulan karma

komisyon ile kurumların Küpeliyan taraftarlarına verilmesi süreci, bürokrasiye ve basına yansayan detayları ile açıklanmıştır. Bu süreç Katolik guruplar tarafından olduğu kadar Osmanlı Devlet adamları bakış açısıyla da verilmiştir.

Altıncı bölümde I. Dünya Savaşı  ncesi dışarda hızla değişen koşullara paralel, Osmanlı'da ve Katolik cemaatlerdeki değişimler ortaya konuyor. Bir yanda uzlaşmacı siyasetiyle yeni Papa XIII. Leon'un Doğu Hristiyanlarına daha ılımlı yaklaşması, Balkanlardaki ortak tehdit Ortodoks Rusya'ya karşı yapılan işbirliği gelişmeleri aktarılırken, diğer yandan muhalif patrik Küpeliyan'ın papadan af dilemesi ve istifası üzere yeniden gündeme gelen Hasun'un Patrikliği meselesinin yarattığı kargaşada II. Abdülhamit'in izlediği denge politikasının detayları okuyucunun dikkatine sunuluyor. Hasun'un olaylı patrikliği, yine olaylı kardinalliği ve istifası gelişmelerinin ardından yeni patrik Azaryan'ın papalık, Katolik cemaat ve Osmanlı arasındaki uzlaşı çabaları, sunduğu layiha ve birinci el kaynaklar ile irdeleniyor. I. Dünya Savaşı  ncesi ve sırasında yaşanan Ermeni sorunu, eserde ele alınarak, son dönem güncel bir mesele olan Ermeni sorununa da tarihsel bir bakış sağlıyor.

Sonuc olarak eserde, Papalığın Doğu-Batı kiliselerini birleştirme umuduyla sıkı bir Batı disiplini altına almaya çalıştığı özelde Ermenileri, genelde doğu kiliselerinin yapısının bir anlamda Osmanlı Devleti'nin ilişkileri ile oluştuğunu anlayamayışı ve bunun neden olduğu Katolik Ermeni cemaat arasındaki ihtilaf ve bölünmeler, başta Osmanlı devleti tarafından sadece cemaat içi karışıklık gibi algılanmasının yarattığı kaos ve sonrasında Osmanlı'nın Papalık, tebaası olan Ermeni Katolikler ve yeniden şekillenen Avrupa arasında izlediği denge politikaları tarihsel veriler ışığında incelenmiştir.

Eser, kullandığı birinci el kaynaklar, arşiv belgeleri ve Başbakanlık Osmanlı Arşiv incelemeleri, kütüphane yazmaları ve dönemin basınından gazete haberleri ile tarihsel malzeme açısından önemli bilgileri günümüze aktarmaktadır.

Bekir Zakir ÇOBAN

(Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)

Yeşim AKBIYIK

(Y. L. ÖĞr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)

